

**KONKRETIZUOTŲ KONSTITUCINIŲ TEISĖS NORMŲ SUPONUOJAMA
SOCIALINĖ TIKROVĖ, VAIKO, KAIP GINAMOS IR GLOBOJAMOS
VERTYBĖS, ATŽVILGIU****Agnė Margevičiūtė***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 2714545
Elektroninis paštas agne4444@gmail.com*

Pateikta spausdinti 2007 m. gruodžio 21 d., pateikta spausdinti 2008 m. balandžio 25 d.

Santrauka. Straipsnyje glaustai aptariama vaiko teisinė, o iš dalies politinė, ekonominė ir socialinė padėtis visuomenėje, teigiami ir neigiami pokyčiai gerinant vaiko socialinį statusą, suponuota konkretinančios konstitucinės teisės normos nuo Lietuvos Konstitucijos (toliau – Konstitucijos) priėmimo, siekiama pabrėžti administracinės teisės reguliavimo mechanizmo veiksmingumą ir efektyvumą vaikų teisių ir socialinės tikrovės gerinimo atžvilgiu, o taip pat reguliuojant valstybinio valdymo ir visuomeninių santykių sritis, veikiančias vaikų teisinį ir socialinį statusą.

Straipsnį sudaro penkios dalys: pirmoje dalyje pateikiamas trumpas diskursas apie vaiko teisių Lietuvoje kūrimosi ypatumus, vaiko teisės aptariamos Konstitucijos, kaip pagrindinio įstatymo, kurio pagrindu buvo konkretinamos nuostatos, susijusios su vaikų teisėmis, kontekstu. Antroje straipsnio dalyje aprašoma, kaip buvo konkretinamos vaiko teisės per pastaruosius penkiolika metų nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu, remiantis konstitucinėmis nuostatomis. Toliau plačiau aptariama esama vaikų, kaip socialinio objekto, padėtis valstybėje. Ketvirtoje straipsnio dalyje kalbama apie politinės valios įtaką vaikų teisėms, taip pat nevyriausybių organizacijų (toliau – NVO) įtaką vaikų teisių srityje. Penktoje dalyje pateikiamos straipsnio rekomendacijos.

Pagrindinės sąvokos: vaikų teisės, administracinė teisė, socialiniai pokyčiai, konstitucinės normos, teisės konkretizavimas.

IVADAS

Temos aktualumas. Nepaisant augančių šalies ekonominių rodiklių, tam tikri akivaizdūs indikatoriai socialinėje srityje iš tiesų neramina (pavyzdžiui, smurtas prieš vaikus, skurdas ir t.t.), o tai ypač pasakytina apie vaikų socialinę padėtį šiandienėje visuomenėje. Vaikai – viena pagrindinių ir svarbiausių visuomenės socialinė grupė, kuri projektuoja socialinę tikrovę ateityje. Nepaisant daugelio teigiamų pokyčių, socialinė nūdienos tikrovė vaikų, kaip socialinio objekto, atžvilgiu yra nepatenkinama, o tai suponuojama teisinės vaiko padėties.

Lietuvos Respublikoje vaiko teisių apsaugą užtikrina valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos ir visuomeninės organizacijos. Pagal kompetenciją, numatytą Konstitucijoje, įstatymuose bei kituose teisės aktuose, priemonės vaiko teisių apsaugos ir jų gynimo srityje rengia ir

įgyvendina Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė, ministerijos bei kitos valstybės institucijos. Tačiau akivaizdūs neigiami socialiniai pokyčiai ir teisės normų suformuota vaiko padėtis visuomenėje verčia manyti, jog vaikų teisių apsaugos mechanizmas nėra efektyvus. Sisteminio požiūrio trūkumas sprendžiant vaikų teisinio statuso ir socialinės srities problemas taikant socialines, ekonomines, politines bei teises priemones yra akivaizdus.

Vaikai yra tiesiogiai priklausomi (jiems daromas tiesioginis arba netiesioginis poveikis) nuo daugelio veiksnių ekonomikos, politikos, socialinėje, teisės srityse. Vaikai fiziškai, emociškai ir finansiškai priklausomi nuo savo tėvų ar globėjų, jie yra silpnoji visuomenės dalis, kuriai reikia papildomų, išskirtinių teisių ir šių teisių veiksmingo įgyvendinimo bei užtikrinimo, kad vaikai taptų visavertė visuomenės dalis.

Daugelį anksčiau minėtų visuomeninių santykių sričių reguliuoja administracinė teisė. Administracinės teisės teisinio reguliavimo metodas – savitas, turintis tiesioginį

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros doktorantė.

poveikį administraciniais teisiniais santykiais susijusiems asmenims (subjektams) [1, p. 11]. Būtent dėl administracinės teisės teisinio reguliavimo metodo ir glaudaus ryšio su visuomenėje vykstančiais pokyčiais, administracinė teisė suteikia ypatingų reguliavimo priemonių siekiant užtikrinti vaikų teisių apsaugą ir socialinio statuso gerinimą. Todėl administracinės teisės pagalba galima efektyviai didinti teisinio reguliavimo veiksmingumą, praplečiant administracinės teisės kompetencijos ribas būtent tose valstybinių ir visuomeninių santykių srityse, kurios turi tiesioginių ar netiesioginių implikacijų vaikų teisėms arba jų socialiam statusui.

Straipsnio objektas – vaiko teisių, kaip Konstitucijos ginamos vertybės, teorinio ir praktinio aspektų analizė.

Straipsnio tikslas – atskleisti valstybinio valdymo subjektų administracinių teisinio reguliavimo priemonių nepakankamą panaudojimą įvairiose visuomeninių santykių srityse, vaiko teisių ir jų socialinio statuso pokyčių atžvilgiu.

Straipsnio uždaviniai: 1) aptarti vaiko teisių Lietuvoje kūrimosi ypatumus, Konstitucijos, kaip pagrindinio įstatymo, kurio pagrindu buvo konkretinamos nuostatos, susijusios su vaikų teisėmis, kontekstu; 2) aprašyti vaikų teisių instituto kūrimąsi, paremtą konstitucinėmis nuostatomis; 3) aptarti esamą vaikų, kaip socialinio objekto, padėtį valstybėje; 4) aptarti kitus aspektus (pavyzdžiui, politinės valios įtaką, nevyriausybinių sektoriaus įtaką), turinčius esminės įtakos vaikų teisių raidai.

Tyrimo metodai. Rengiant straipsnį buvo naudojami šie metodai: *dokumentų analizės* metodas buvo naudojamas analizuojant Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų nuostatas; *loginis bei analitinis–kritinis* metodai buvo naudojami analizuojant statistinę, teorinę medžiagą; *kokybinis – interviu* metodas buvo naudojamas apklausiant valstybės institucijų bei visuomeninių organizacijų atstovus.

1. VAIKŲ TEISĖS – GINAMA IR GLOBOJAMA VERTYBĖ KONSTITUCIJOS KONTEKSTU

Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas neabejotinai yra vienas svarbiausių įvykių mūsų tautos istorijoje, kuri 1992 metais įtvirtino Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimą (toliau – Konstitucija), kai dauguma lietuvių pareiškė savo valią referendumu ir pritarė Konstitucijos rengėjų pasiūlytam Konstitucijos projektui, kuris tapo tolesnės mūsų tautos ir valstybės raidos pagrindu. Pastarasis etapas Lietuvos istorijoje šiandien yra tarsi atskaitos taškas, kuriuo remdamiesi galime pamatuoti įvairius pokyčius, įvykusius per pastaruosius beveik 18 metų – po to, kai Lietuva tapo demokratine valstybe.

Kiekvienas, kuris norėjo ir kovojo už tai, kad sovietinį režimą pakeistų demokratinis, neabejotinai turėjo tam tikrų tikslų ir lūkesčių – nepriklausomybę nuo Sovietų Sąjungos, valstybingumo atkūrimą, tarptautinį Lietuvos pripažinimą, laisvę, pilietinę visuomenę, geresnę ir šviesesnę Lietuvos sūnų ir dukterų ateitį. Todėl su didele viltimi ir tikėjimu (nors ir po ilgų bei sudėtingų derybų ir politinių konfrontacijų Konstitucijos rengimo etapu) 1992 metais referendume lie-

tuvių tauta pritarė pasiūlytai valstybės ir valdžios santvarkai, tapo tautos susitarimo šalimi, taip įsipareigodami laikytis visų susitarime numatytų sąlygų naujuoju šalies raidos, kaip visavertės demokratinės teisinės valstybės, etapu.

Šiomet minime Konstitucijos priėmimo 15 metų sukaktį. Per tą laiką tapome ne vieno reikšmingo įvykio liudinininkai ir dalyviai. Lietuva, kaip nauja demokratija, tapo sektinu pavyzdžiu ne vienai iš totalitarinio režimo išsivadavusiai valstybei – pripažinta užsienio valstybių, galima sakyti (priklausymo vienam režimui atžvilgiu), žaibišku greičiu tapusi Europos Sąjungos (kito savotiško režimo, labiau – santvarkos) ir, žinoma, kitų įtakingų ir svarbių tarptautinių organizacijų nare, Lietuva šiandien yra visateisė pasaulio šalių bendrijos narė, kurios nuomonė svarbi net kitų valstybių diplomatinių santykių reguliavimo procese. Taip pat pakankamai sėkmingai reformuota ir teisinė sistema.

Šiame straipsnyje aptariama daug mažesnių, ne itin populiarių (dėl ypatingų to meto Valstybės poreikių ir situacijos), gerokai neapibrėžčiau deklaruotų siekių įgyvendinimą Konstitucijos, jos normų interpretavimo ir įgyvendinimo kontekstu. Tiksliau – Konstitucijoje numatytų siekių, susijusių su vaikų teisių įgyvendinimu Konstitucijos gyvavimo laikotarpiu, administracinės teisės, kaip teisės šakos, konkretinančios Konstitucijoje numatytas vertybes bei pamatinius principus, atžvilgiu.

Sutikime, skirtingais valstybės gyvavimo laikotarpiais tam tikros politinės, teisinės, ekonominės ar socialinės problemos tampa aktualesnės, tai yra neišvengiama ir lemiama valstybės gyvenimo dinamiškumo, suponuojamo įvairių veiksnių (politinio klimato, socialinių pokyčių, tarptautinių santykių, globalizacijos ir t.t.). Neabejotina, jog prieš penkiolika metų, kai buvo rengiama Konstitucija, kai Lietuva išgyveno esminius valstybės gyvenimo pokyčius, vaikų teisės nebuvo prioritetas. Tačiau svarbu yra tai, kad be kitų principinių naujai besikuriančios demokratinės valstybės nuostatų Konstitucija įtvirtino esmines su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis susijusias nuostatas (nors žmogaus teisės, kaip tokios, buvo, galima sakyti, visiškai naujas dalykas).

Suprantama, negalima kaltinti Konstitucijos rengėjų už tai, kad jie neskyrė pakankamai dėmesio vaikams ir jų teisėms – juk šalis buvo ką tik išsilaisvinusi iš režimo, kuriame vaikų teisės buvo ne elevuojamos, o tik deklaruojamos, o be to, režimų kaitos kontekstu vaikų teisės neatrodė esminės. Tačiau nepaisant skirtingo įvairių vertybių aktualumo lygmens Konstitucijos rengimo laikotarpiu, Konstitucija numatė ir įtvirtino pagrindines žmogaus teises ir laisves. Taigi vaikų teisių atžvilgiu Konstitucija numato:

„Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globalinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.“ (26 str.);

„Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“ (38 str.);

„Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.“ (38 str.);

„Vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą.“ (38 str.);

„Valstybė globoja šeimą, auginančias ir auklėjančias

vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms pareigą.“ (39 str.);

„Nepilnamečius vaikus gina įstatymas.“ (39 str.) [2].

Tai – Konstitucijos straipsniai, kuriuose minimi vaikai, jų teisės bei pareigos. Akivaizdu, kad Konstitucija numato tam tikras pareigas vaikų (ir tik vienu atveju – globotinių) atžvilgiu, t.y. rūpintis jų auklėjimu, saugoti ir globoti vaikystę, auklėti dorais žmonėmis, ištikimais piliečiais, išlaikyti iki pilnametystės, auginti ir auklėti vaikus namuose. Taip pat yra nustatomos tam tikros vaikų (ne globotinių) pareigos, t.y. gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų [tėvų] palikimą.

Kai kurios iš šių nuostatų, pavyzdžiui, 26 ir 38 straipsniai, yra visiškai aiškios ir suprantamos: valstybė suteikia teisę tėvams ar globotiniams auklėti savo vaikus ar globotinius savo nuožiūra ir įsitikinimais, saugo ir globoja šeimą, tėvystę, motinystę, vaikystę, siekia, kad vaikai būtų auklėjami dorais žmonėmis, ištikimais piliečiais, įpareigoja vaikus globoti ir gerbti savo tėvus, tausoti palikimą.

Tačiau 39 straipsnio nuostatos sukelia tam tikrą sumaištį. Pavyzdžiui, teigiama, kad „nepilnamečius vaikus gina įstatymas.“ Kyla klausimas – o kokie dar yra vaikai, – pilnamečiai (?), – juk Konstitucijoje nėra pasakyta, kas yra pilnametis (na, nebent darytume prielaidą, jog pilnametis yra tas, kuris turi teisę balsuoti, o tai, remiantis 34 straipsniu, yra pilietis, kuriam rinkimų dieną yra sukakę 18 metų. O gal tai asmuo, kuriam mokslas nebeprivalomas, kaip tai teigiama 41 straipsnyje: „asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“). Peršasi išvada, kad vis dėlto vaikų, kaip vieningai apibrėžto subjekto, teisė negina – gina tik nepilnamečius. Beje, nei vieno, nei kito apibrėžimo amžiaus atžvilgiu Konstitucijoje nepateikiama.¹

Paminėtina dar viena socialiniu požiūriu ne itin teisinga Konstitucijos 39 straipsnio nuostata – „Valstybė globoja šeimą, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą.“ Šiuo atveju kyla klausimas – kas globoja tuos, kurie augina vaikus ne šeimoje? Ar tai reiškia, kad tie, kurie, tarkime, negali turėti šeimos, tačiau nusprendžia globoti vaiką, neverti Valstybės paramos ir globos? Tikriausiai ne, tačiau tekstas vis dėlto šiek tiek klaidina ir skamba nedemokratiškai.

Vertinant formaliai buvo priimtas pamatinis įstatymas, kuriuo remiantis buvo kuriamas mechanizmas, tu-

¹ Vėliau priimtų įstatymų pagalba buvo konkretizuota tiek vaiko, tiek nepilnamečio sąvokos, tačiau daugeliu atveju jos yra tapačios, tačiau vartojami skirtingi terminai. Apkritai asmenys iki 18 metų Lietuvos Respublikos teisės aktuose yra vadinami įvairiai: „žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“ [5]; „kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau“ [6]; Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse asmenys iki 18 metų vadinami nepilnamečiais, tačiau jie skirstomi į dvi grupes: iki 15 metų (neturintys veiksnio) ir nuo 15 iki 18 metų (turintys dalinį veiksnį) [7, p.3]; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 11 straipsnyje asmenys nuo 14 iki 18 metų vadinami nepilnamečiais, asmenys iki 14 metų vadinami mažamečiais [8, p.4]; „ikimokyklinio amžiaus vaikai“ (iki 16 metų) ir „mokyklinio amžiaus vaikai“ (nuo 16 iki 18 metų) [9]; asmenų grupė nuo 16 iki 29 metų vadinama jaunimu [10].

rėjęs išspręsti tai, kas anuomet tiesiogine ir perkeltine prasme „badė akis“ net tik naują demokratiją išvydusioms vakarų pasaulio valstybėms, bet ir naujos demokratijos piliečiams. Po ilgo autoritarinio režimo, reguliavusio ir kontroliavusio beveik visas gyvenimo sritis, vis aiškiau ėmė ryškėti tai, ką tas režimas taip kruopščiai ir meistriškai slėpė. Vaikų namų, specialiųjų internatų sąlygos, smurtas prieš vaikus šeimoje ir už jos ribų, psichologinis, seksualinis, fizinis vaikų išnaudojimas buvo tik keletas „naujųjų“, kurios reiškėsi vaiko socialinėje aplinkoje, tačiau parodė vaiko, kaip socialinio objekto, beviltiškumą ir neišvengiamą būtinybę imtis priemonių, kad kritinė situacija ilgainiui keistųsi.

2. KONSTITUCINIŲ NUOSTATŲ, GINANČIŲ VAIKŲ TEISĖS, KONKRETINIMAS

Šiandien, po penkiolikos metų, kai buvo priimta Konstitucija, Lietuvos valstybė gali pasigirti nemenkais laimėjimais vaikų teisių srityje. Lietuva prisijungė prie visų pagrindinių vaikų teisių konvencijų, įgyvendino ir tebeįgyvendina nemažai įvairių vaikų teisių propagavimui ir apsaugai skirtų projektų, iš valstybės paramos gavėjos tapo valstybe donore – po truputį patys perduodame savo gerąją patirtį kitoms besivystančioms valstybėms – jau ne pirmus metus veikia Vaikų teisių apsaugos kontrolieriaus tarnyba, priimta nemažai svarbių vaikų teisių atžvilgiu įstatymų, nutarimų, įsakymų visuose valstybės administravimo lygmenyse.

Teisės normos buvo konkretinamos ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu – Lietuva prisijungė prie keleto itin svarbių Konvencijų (pagrindinė – Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989 m. lapkričio 20 d. priimta Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, kurią Lietuva ratifikavo 1995 m.), taip pat yra keleto tarptautinių organizacijų, kovojančių už vaikų teises, narė. Šitaip Lietuva tapo savotiško viešo kontrolės mechanizmo subjektu. Tokie „tarptautiniai režimai“ [3, p. 14], kuriems valstybės įsipareigoja, numatydamos jų galimumą savo pagrindiniuose įstatymuose, skatina valstybes „pasitemti“ kitų tarptautinės bendruomenės narių akivaizdoje. Privalomi tarptautinių organizacijų ekspertų vertinimai, ataskaitos, reguliariai teikiamos tarptautinėms institucijoms, neabejotinai privertė Lietuvos valstybę aktyviau veikti vaikų teisių kūrimo, įgyvendinimo ir apsaugos srityje. Tai iš tiesų paspartino vaikų teisių instituto raidą Lietuvoje.

Nacionaliniu lygmeniu Konstitucijos nuostatos buvo konkretinamos priimant atitinkamus įstatymus, nutarimus, įsakymus bei atitinkamų institucijų veiklą reglamentuojančius aktus.

Pagrindinės institucijos, atsakingos už vaikų teisių ir jo teisėtą interesų užtikrinimą, apsaugą ir teisės aktų vykdymą, vykdomosios valdžios lygmeniu yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Švietimo ir mokslo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Teisingumo ministerija ir Vidaus

reikalų ministerija [4, p. 3].²

Pagrindinės institucijos, atsakingos už vaiko teisių ir jo teisėtų interesų užtikrinimą, apsaugą bei gynimą ir tiesiogiai dalyvaujančios vaiko teisių apsaugos veikloje, savivaldybių teritorijose yra vaiko teisių apsaugos savivaldybių tarnybos. Vaiko teisių apsaugą savivaldybėse taip pat garantuoja savivaldybių tarybos, vietos savivaldos vykdomosios institucijos, viešosios policijos specialistai (nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai), mokyklos, savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybos ir kitos institucijos.

Konstitucijos 73 straipsnis numato specialiųjų valstybės pareigūnų instituciją. Tai Seimo kontrolieriai, Lygių galimybių kontrolierius ir Vaiko teisių apsaugos kontrolierius. Šių pareigūnų (vakarų valstybėse dar vadinamų ombudsmenais) pagrindinė pareiga – garantuoti tinkamą ir efektyvią žmogaus teisių ir laisvių apsaugą [4, p. 2].

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tarnyba, kuri atlieka tarptautinių ir nacionalinių vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų vykdymo kontrolę ir priežiūrą valstybės mastu bei individualiais atvejais, Lietuvoje buvo įsteigta 1995 metais. Tai – ypatinga teisinė institucija, kurios negalima priskirti nė vienai iš trijų valdžių. Vienas iš pagrindinių Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus institucijos bruožų yra tas, kad ji neturi ir nenaudoja valstybinės prievartos priemonių, o jos rekomendacijų įgyvendinimą užtikrina vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus autoritetas. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus priimami rekomendaciniai sprendimai yra autoritetingos ir nešališkos išvados, kurių tikslas – ne bausti asmenis, pažeidusius vaiko teises ir teisėtus interesus, o užkirsti kelią šiems pažeidimams atkreipiant asmenų dėmesį į priimtus sprendimus, jų veiksmus (neveikimą), nustatyti vaikų teisių ir jų teisėtų interesų pažeidimų priežastis ir galimus problemų sprendimo, pažeidimų pašalinimo (išvengimo) būdus [4, p. 4].

Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai sukūrė sistemą, kurios pagalba užtikrinami, apsaugomi ir vykdomi teisės aktai, susiję su vaiko teisėmis ir jo teisėtais interesais. Šio sistemos teisinio reguliavimo efektyvumą galime vertinti remiantis poreikio patenkinimo įvertinimu, t.y. tam tikri socialiniai poreikiai praeityje suformavo būtinybę kurti tam tikrą teisinio reguliavimo mechanizmą, kad kuriant, įgyvendinant ir taikant administracines teisės normas vyktų (tikėtina) teigiami socialiniai pokyčiai.

²Vaiko teisių apsaugos sritis buvo priskirta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, o taip pat kitų ministerijų kompetencija vaiko teisių apsaugos srityje buvo nustatyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. 194. Lietuvos Respublikos Vyriausybei 2005 m. spalio 20 d. nutarimu Nr. 1114 pakeitus Įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pavadinimą („Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba“) ir išplėtus šios tarnybos uždavinius bei funkcijas, pastarajai tarnybai taip pat tenka pareiga užtikrinti vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimą ir vykdymą, organizuoti vaiko teisių ir teisėtų interesų atstovavimo teismuose sistemos įgyvendinimą, ginti vaiko teises ir teisėtus interesus (ir jiems atstovauti) valstybės ir savivaldybių institucijose bei įstaigose, nevyriausybines organizacijose ir kitose įstaigose, organizuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų kvalifikacijos tobulinimą ir globėjų (rūpintojų) bei įtėvių rengimą, organizuoti įvaikinimą Lietuvos Respublikoje ir kt. [4, p.3–4]

3. SOCIALINIAI POKYČIAI VAIKŲ, KAIP SOCIALINIO OBJEKTO, ATŽVILGIU

[vairūs šalies politinės, ekonominės ir socialinės srities pokyčiai labai paveikė Lietuvos vaikų gyvenimą. Žinoma, palyginti su 1995 metais, pasiekta iš tikrųjų daug užtikrinant ir ginant vaikų teises ir interesus: sumažėjo vaikų savižudybių (daugiausia vaikų savižudybių buvo 2003 metais, kai nusižudė 72 vaikas), materialiu požiūriu pagerėjo vaikų aplinka vaikų namuose, darželiuose, mokyklose (valstybė skiria vis daugiau lėšų vaikų materialiai padėčiai gerinti), gerėja vaikų sveikata [11, p. 21].

Tačiau nepaisant daugelio teigiamų pokyčių, socialinė tikrovė vaikų, kaip socialinio objekto, atžvilgiu dar nėra patenkinama. Nereikia gilintis į tyrimus atliekančių kompanijų pateikiamų statistinių duomenų analizę, kad matytume, jog vaikai yra fiziškai ir emociškai pažeidžiami (pavyzdžiui, 2006 metais nužudyta 18 vaikų), situacija kai kuriose vaikų gyvenimo srityse ne gerėja, o blogėja (smurtas prieš vaikus ir tarp vaikų auga), vaikams nėra visiškai užtikrinamos pagrindinės jų teisės (problemos švietimo sistemoje, kai švietimo sistemos darbuotojai nuolat streikuoja, o dėl to kenčia išsilavinimo kokybė), apklausų duomenimis, 80 proc. Lietuvos moksleivių prisipažino, kad patiria smurtą ar patys yra linkę smurtauti prieš kitus vaikus (beje, 2002 metų Duomenimis, Lietuva tarp 35 pasaulio šalių pirmavo pagal smurtaujančių prieš vaikus skaičių), vaikai yra nepakankamai apsaugoti nuo žalingų juos supančios aplinkos veiksnių (žiniasklaida „mirga“ nuo straipsnių, skatinančių smurtą, žiaurų elgesį; komercinės televizijos rodo laidas, filmus ir kt., kuriose rodomas netoleruotinas paauglių ir jaunimo elgesys, kalbos manieros, gyvenimo būdas).

Akivaizdūs neigiami socialiniai pokyčiai verčia manyti, jog vaikų teisių apsaugos mechanizmas neveikia arba nėra toks efektyvus kaip tikėtasi, kadangi toli gražu ne visi esminiai socialiniai poreikiai vaikų teisių ir interesų srityje šiandien yra patenkinti. Vaikai tiesiogiai priklausomi (kadangi jie jaučia vienokį ar kitokį poveikį) nuo daugybės veiksnių ekonomikos, politikos, socialinėje, filosofinėje, teisės srityse. Vaikai yra fiziškai, emociškai ir finansiškai priklausomi nuo savo tėvų ar globėjų, jie – silpnoji visuomenės dalis, kuriai reikia papildomų, išskirtinių teisių, ypatingo valstybės dėmesio, kad vaikai taptų visaverte visuomenės dalimi.

4. POLITINĖ VALIA IR VAIKŲ TEISĖS

Valstybės, kuri jau ne pirmi metai valdoma orientuojantis į socialdemokratinę ideologiją, socialinės ekonominės santvarkos modelis yra gana iškreiptas, neturintis politinės ideologijos logikos. Visuomenė (kartu su savo socialiniais poreikiais ir problemomis), įgyvendindama socialinę politiką, realiai išstumtama iš prioritetinių pozicijų (o tai akivaizdžiai prieštarauja socialistinėms pažiūroms), o didžiausias dėmesys skiriamas verslui, ekonomikos plėtrai, pelno mokesčio mažinimui, technologijų parkų kūrimui ir t.t.. Likusi sistemos dalis, nuo kurios tiesiogiai priklauso vaikų socialinis statusas, aplinka ir gerovė (švietimas, vaikų užimtumas, sveikatos apsauga, vaikų priežiūra, ir daugelis kitų), yra sistemiškai ignoruojama bandant įtikinti, kad, kai valstybė klestės ekonominiu požiū-

riu, tada ir įvairioms socialinėms grupėms bus lengviau, nes jas bus galima sustiprinti, paremti (kaip nors...). Tai primeina atvirkštinį procesą, kuris yra ydingas iš esmės.³ Nesvarbu, kad po keleto metų socialinė atskirtis taps nebepakenčiama (ji didėja, nors su šiuos reiškiniais, bent formaliai, kovojama jau dešimtmetį), kad verslo ir ekonomikos augimas nesugebės išspręsti socialinių reiškinų ir jų pasekmių, kurie programuojami čia ir dabar, atidedant šių problemų sprendimą, taikant efektyvias administracinio teisinio reguliavimo priemones.

Verslas, ekonomika ir kiti raidos progresą lemiantys veiksniai privalo augti ir sparčiai plisti, kad spėtume su metamais iššūkiais ir taptume pažangia ir klestinčia valstybe. Tačiau plėtra privalo būti tolygi ir apimti visą sistemą. Priešingu atveju sistema sugrius dėl netviro pagrindo, o už padarinius mokės silpniausiai. Žinoma, negalime kaltinti tų, kurie randa būdą dirbti ir užsidirbti, turi politinės įtakos galią, kad savo padėtį dar labiau pagerintų. Juk kai teisinė sistema leidžia daryti viską, kas nedraudžiama, būtų neprotinga ir neišmintinga tuo nepasinaudoti.

Sisteminio požiūrio trūkumas sprendžiant įvairias šalies socialinio, ekonominio ir politinio raidos procese yra akivaizdus. Nepaisant augančių šalies ekonominių rodiklių (tiesa, šiuo metu nerimą kelia didėjanti infliacija ir gamtinių išteklių kainos), rodikliai socialinėje srityje iš tikrųjų neramina, o ypač tai pasakytina apie vaikų, kaip socialinio objekto, padėtį šiandienėje visuomenėje.

Remiantis mūsų visuomenėje nuo seniai galiojančia nuostata, vaikai auga šeimoje (arba juos augina globėjai). Šeima yra laikoma privačia sritimi, o vaikai – tėvų kompetencijos subjektu. Konstitucija (26 straipsnis) suteikia išskirtinę teisę tėvams (ar globėjams) savo nuožiūra rūpintis vaikų (ar globotinių) auklėjimu. Akivaizdu, kad vaikas yra priklausomas nuo jį tiesiogiai supančios aplinkos, o toks padėties priklausomumas apskunkina galimybę priešintis ir menkiausiems vaiko teisių pažeidimams (žinoma, jei tik vaikas suvokia, kad jo teisės yra pažeidžiamos).

Šeimai ir jos santykiui su vaiku skiriamas ypatingas dėmesys, kadangi būtent šeima atsakinga už vaikų dorovinį auklėjimą, rūpinimąsi jais iki 18 metų, be to, šeimoje vaikas praleidžia iki 90 proc. viso savo laiko. Tačiau vaikas, kaip socialinis objektas, yra veikiamas ne tik šeimos aplinkos, bet ir kitų išorinių veiksnių (darželio, mokyklos, žiniasklaidos, ekonomikos, socialinės politikos ir t.t.). Bendriausia prasme galima pateikti tokių pavyzdžių: taikant priemones verslui skatinti – kuriamos naujos darbo vietos, didėja šeimos pajamos, mažėja skurdas; švietimo sistemos darbuotojų (mokytojų, kurie yra atsakingi už vaikų lavinimą) nepasitenkinimas atlyginimais kenkia mokymo proceso kokybei (užprogramuojamos vaikų žinių spragos ateityje); komercinės televizijos rodo laidas apie paauglius, skatinančias bendraamžių nepagarbą, necenzūrinę kalbą, smurtą ir pan. Vaikai tai mato, kadangi laidos rodomos atostogų metu, kai daugelis eina miegoti daug vėliau nei įprasta; abu tėvai šeimoje emigruoja į užsienį, kadangi Lietuvoje negali susirasti darbo, vaikas paliekamas artimųjų globai, ilgainiui pradeda nelankyti mokyklos, nesidomi užklasine veikla, pasiduoda neigiamai įtakai ir pan.; Seimas

³Šiuo metu Lietuvos biudžeto dalis, kuri yra skiriama socialinei sričiai sudaro 12%. Lietuva yra priešpaskutinė valstybė Europos Sąjungoje pagal socialinei sričiai skiriamas lėšas.

siūlo priimti įstatymą, kuris įpareigotų būtinai parodyti asmens dokumentą, norint nusipirkti alkoholio, tačiau kyla didžiulis visuomenės(!) pasipriešinimas ir įstatymas „miršta“.

Tai yra sistema (visuomenės ir valstybės gyvenimo sritys), kurios atžvilgiu vaikas – silpnoji pusė, turinti teises, bet savarankiškai negalinti jų apginti, emociškai, fiziškai, ekonomiškai priklausoma nuo kitų reikšmingų aplinkos veiksnių. Todėl valstybės pareiga, kad ir kaip ji stengtųsi nesikišti į privatų piliečių gyvenimą, yra užtikrinti, kad vaiko teisės dėl jų specifiškumo, būtų užtikrintos ir efektyviai apsaugotos ne tik privačiame šeimos gyvenime, bet ir už jo ribų. Šiuo požiūriu administracinė teisė turi ypatingą reikšmę, kadangi adekvačiai reaguodama į socialinius pokyčius, objektyvuodamasi į tam tikras teises normas atitinkamose visuomenės ir valstybės sistemose, gali efektyviai reguliuoti visuomeninius santykius vaikų teisių srityje.

NVO atstovai visame pasaulyje (ir Lietuvoje) nuolat tvirtina, kad viskas priklauso nuo politinės valios. Taip pat NVO tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu, lygmeniu siekia efektyvaus dialogo su valstybiniu sektoriumi, kad būtų praktiškai įgyvendinami deklaruojami vienos ar keleto valstybių tikslai tose srityse, kurios paprastai lieka „antrame plane“. Tai dažniausiai tos sritys, kurios neišvengiamai priverčia politikus priimti nepopuliarius sprendimus. Na, o šiais politinio populizmo laikais kas norėtų tapti tuo „nepopuliariuoju“ ir aukoti savo politinę karjerą. Kol politikai (kuriems mes patys deleguojame savo teises) nepakeis požiūrio į tai, kas iš tikrųjų yra pareiga, o ne privilegija,⁴ negalėsime tikėtis efektyvaus teisinio reguliavimo tose srityse, kurios reikalauja priimti nepopuliarius ir nepatogius sprendimus labiau ekonomiškai ir socialiai nepriklausomų visuomenės narių atžvilgiu.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Teigiama, jog Konstitucija yra tam tikro pobūdžio visuomenės sutartis, kompromisas. Tačiau vaikai ir visa, kas su jais susiję, turi ir privalo tapti bekompromisio pobūdžio imperatyvas, be išimties taikomas srityse, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai daro įtaką vaikų interesams, socialinei aplinkai, gerovei.

2. Paprastai tariant, visi žino ir supranta, kad vaikai – mūsų ateitis. Kaip būtų naivu tikėtis Konstitucijos pagalba suprojektuoti teisingą visuomenę, klestinčią valstybę ir veikiančią politinę bei teisinę sistemą [12, p. 10], taip yra būtina suvokti, kad vaikai yra tas visuomenės segmentas, nuo kurio socialinio, teisinio, politinio statuso priklauso visų visuomenės dalyvių ateities gerovė, o taip pat yra tiesioginė ateities gyvenimo projekcija.

3. Rekomenduojama:

3.1. Vaikas yra Konstitucijos ginama ir globojama vertybė – politikai privalo vykdyti savo tiesioginę, taip pat Konstitucijoje numatytą pareigą tą vertybę ginti, transformuojant jos nuostatas į konkrečius teisinius reikalavimus, pasitelkiant administracinės teisės priemones efektyviai reguliuoti visuomeninius ir valstybinius santykius;

⁴Tarp šalies politikų – tiek parlamentarų, tiek vykdomosios valdžios atstovų – tapo populiarūs tokios priemonės kaip antai: įvairios akcijos, koncepcijos, misijos, vizijos, strategijos ir t.t., kurios realiai retai įgyvendinamos.

3.2. Suvienodinti vaiko, kaip teisinio subjekto, apibrėžimą;

3.3. Plėsti administracinių normų kompetencijos sritį ir reguliacines galias, taikyti administracinį teisinį reguliavimo metodą visose srityse (valstybinio valdymo, visuomeninio, net ir privataus gyvenimo), kurios tiesiogiai ar netiesiogiai daro įtaką vaikų interesams, socialinei gerovei, teisių apsaugai ir jos užtikrinimui;

3.4. Skatinti visų valstybinių, savivaldos ir nevyriausybinių sektoriaus institucijų dialogą siekiant sukurti socialines technologijas (numatyti socialinio valdymo tikslus ir sprendimo būdus) ir efektyviai pritaikyti socialinio valdymo srityje – teisėje – gerinant vaikų teisinį ir socialinį statusą.

LITERATŪRA

1. Administracinė teisė. Bendroji dalis. Sudarė Audrius Bakaveckas, Algimantas Dziegoraitis ir kiti. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, 2005.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 31-953.
3. Konstitucija ir politikos teorija. Jan-Erik Lane, vert. Egidijus Kūris. Kaunas: Naujasis lankas, 2003.
4. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita. Žiūrėta: 2008-12-03, <http://www3.lrs.lt/docs2/KPXAZCHB.DOC>.
5. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996-04-12, Nr. 33-807.
6. Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas // Valstybės žinios, 1998-04-15, Nr. 35-933.
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Vilnius, 1999.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 5-asis papildytas leidimas. Vilnius, 1999.
9. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 1998-07-02, Nr. 67-1940.
10. Jaunimo politikos kompetencija // 1996 m. birželio 27 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas.
11. Geriausių Lietuvos vaikų interesų tenkinimas. Jungtinių Tautų vaikų fondas (UNICEF), 2005.
12. Lyginamoji konstitucinė inžinerija. E. Kūris. KTU Technologija, 2001.

SOCIAL ACTUALITY PRESUPPOSED BY CONCRETIZED CONSTITUTIONAL NORMS IN THE CONTEXT OF CHILDREN'S RIGHTS

Agnė Margevičiūtė*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Despite various social, economical, political and legal changes that have occurred since 1992 when the Constitution of the Republic of Lithuania was enacted, the socio-econom-

ical, political and legal status of children as a social object is not satisfactory in the society in Lithuania. The legal and social status of children in Lithuania is discussed in the context of their social reality presupposed by the Constitutional provisions concretized by administrative legal norms.

The article discusses the process of the creation of the legal basis for children's rights during the period of the enactment of the Constitution to this day.

1. Children's rights and status in the context of the Constitution of Lithuania;
2. Children's rights and status in the context of the laws of Lithuania;
3. The current social status of children presupposed by the legal norms as concretized by Constitutional provisions;
4. Influence of the political will in promoting, supporting and enforcing the rights of children and improving their current social status.

The following suggestions were made at the end of the article:

- A child is a value protected and defended by the Constitution. Politicians must carry out their direct and constitutionally foreseen responsibility to protect this value by transforming the Constitutional provisions into concrete legal norms by way of the mechanism of the Administrative Law to effectively regulate social and public relations;

- To unify the definition of a child as a legal subject;

- To expand the sphere of the competence of administrative norms and regulative powers, to apply the administrative method of regulation in all fields (public administration, social and even private) that directly or indirectly influence or affect the interests of a child, social wellbeing, protection and safeguarding of children's rights;

- To increase dialogue between governmental, municipal and non-governmental institutions in order to create social technologies (to foresee aims and objectives of social management and its solutions) and effectively apply in law the aspect of social management and improvement of the legal and social status of children.

Despite the extensive policies drawn up by governmental institutions the current social status of children in various aspects is far from the average standing in the European Union or the international level in general. Therefore, it can be said that many of the policies supporting and promoting children's rights contain a rather declarative character and are not implemented duly. Governmental institutions, therefore should observe and look for new ways and tools (for example, close cooperation with the non-governmental sector) of how to better implement and put into practice these policies, so that they would lose their declarative character and become more tangible in the aspect of improving the status of children.

Keywords: children's rights, administrative law, social changes, constitutional norms, law concretization.

*Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Administrative Law and Procedure, doctoral student.